

IV JORNADA EDU21:

L'AVALUACIÓ: EINA I ESTÍMUL PER A LA MILLORA DE LA QUALITAT PEDAGÒGICA I EL COMPROMÍS SOCIAL.

Jordi Longás

Col·laborador Edu21

1. Introducció

A l'hora d'iniciar aquesta reflexió una pregunta possible, que fins i tot podria servir de títol de la mateixa: és l'avaluació un fre o un motor de l'educació? Plantejar-s'ho no és quelcom retòric en un moment que tant se'n parla d'avaluació. No volem però dedicar aquest temps a descriure el que tenim –tot i que és necessari partir de la realitat que coneixem i compartim– i per això sembla més pertinent emmarcar el nostre treball sota l'epígraf del que creiem hauria de ser l'avaluació per a l'educació del país: una eina i un estímul per a la millora i una expressió del compromís social que suposa treballar en un servei públic.

Convé, abans de res, destacar dues preguntes que ens poden ajudar a entrar en matèria i que, ni que sigui retòricament, apunten cap a una certa hipòtesi de partida:

- Hi ha correspondència entre els canvis que s'han donat a l'escola i l'avaluació que es fa en aquesta escola?
- Podem parlar ja d'una “nova” cultura de l'avaluació a l'educació?

Ningú nega els importants canvis socials de tot tipus que s'han produït en els darrers anys. Uns canvis –en el coneixement, en les tecnologies, en les formes de producció, en l'estructura del món laboral, en els hàbits i costums de les persones, en la família, etc. – que de forma interdependent han fet que molts pensadors formulin que assistim a un canvi d'època en la història de la humanitat. És innegable que aquests canvis han afectat a l'escola, que no és més que un petit micromosmos on es reflecteixen totes les crisis, tensions i també virtuts del nostre món. L'han afectat en tant que les necessitats de la societat s'expressen en l'escola, com s'evidencia observant com canvien ràpidament les formes de relació i

comportaments d'alumnes, famílies i docents. L'han afectat en tant que les expectatives que diposita la societat sobre l'escola es modifiquen, augmentant en pes i complexitat, com sembla lògic en una societat cada vegada més complexa, però que a vegades poden tendir a provocar el col·lapse de l'escola. I l'han afectat també en les formes d'ensenyar, donat que les Ciències de l'Educació, la Psicologia, etc. han evolucionat de forma continuada, a més dels canvis produïts en el conjunt de les ciències i del coneixement.

No obstant aquests canvis –als quals tothom intenta adaptar-se o resistir-se de la millor forma possible– a vegades podem pensar si l'escola ha canviat prou i, sobretot, amb la flexibilitat i el ritme àgil que caldria. Podríem pensar que no i que potser aquí es troba una bona part de l'explicació dels problemes de l'escola, per més que és just reconèixer que entre l'escola que varem conèixer fa 30 o 40 anys i l'actual sí hi ha grans diferències en les formes d'ensenyar. Però curiosament, dins de les “tecnologies” aplicades a l'escola, és en l'avaluació on trobem menys diferències. L'avaluació, en molts casos, segueix sent l'expressió del poder del docent –del Sistema–, segueix sent la moneda de canvi, segueix basant-se en gran mesura en els exàmens, concebuts com expressió màxima de l'objectivitat i la justícia a l'hora de comprovar si hom sap o no sap. I, potser per la mateixa raó, segueix sent quelcom que cal aplicar als alumnes però de difícil digestió quan es planteja a nivell de docents o centres escolars.

No és fàcil explicar perquè és aquest l'estat de la qüestió. Una possible explicació, evidentment parcial, del perquè no s'avalua més i millor podria tenir a veure amb allò que anomenem les concepcions implícites que té cada docent sobre l'escola, el fet d'ensenyar i la funció de l'avaluació. Poc o molt els docents –més aviat molt donada l'edat mitjana dels actuals docents– estem influïts més per la nostra vivència escolar i universitària com estudiants –de com se'ns va ensenyar i sobre tot de quin ús se'n va fer de l'avaluació– que de les possibles teories al respecte. I així, expressions del tipus “això va per examen”, “si no ho feu suspendreu”, “et poso un negatiu”, segueixen transmeten una determinada comprensió negativa i “castradora” de l'avaluació que també reproduïm quan valorem els informes internacionals que ens expliquen quin és el nostre nivell com a Sistema Educatiu. Abans que entendre l'oportunitat de reflexió i millora que comporta l'avaluació, abans de pensar quin és el

següent pas que ens cal donar per seguir avançant, interpretem qualsevol intent d'avaluació que no alimenti l'ego com quelcom fals o injust o desviat.

Per això, la segona qüestió que hem formulat té clara correspondència amb la primera. L'avaluació –com a procediment i estratègia professional– no s'ha desenvolupat de la mateixa forma que en altres àmbits i disciplines que afecten a l'escola i, en conseqüència, no podem parlar de que participem encara d'una nova cultura de l'avaluació. A casa nostra:

- Tenim una avaluació dels ensenyaments-aprenentatges molt tradicional.
- Difícilment trobem experiències sistemàtiques d'avaluació de docents.
- L'avaluació de centres, quan es fa sistemàticament, és molt burocràtica.
- L'avaluació del Sistema Educatiu és molt recent i encara parcial.

I estem lluny de la cultura de l'avaluació que es fonamentaria al menys en dos grans pilars: l'orientació cap a la millora i l'exigència del rendiment de comptes. La primera, la millora, com a conseqüència de la bona gestió que es basa sempre en tancar el cercle de plantejar-se objectius i emprar recursos amb la verificació de l'assoliment d'allò previst, cercant l'explicació dels èxits i de les desviacions. I com a conseqüència de la reflexió i crítica –en definitiva professionalitat– que l'avaluació veritable comporta. La segona, el rendiment de comptes, com a imperatiu ètic i professional envers la societat –els ciutadans– en tant que servei públic sustentat amb l'esforç de tothom. L'avaluació ha de servir per explicar a la societat i a la comunitat el què fem, com ho estem fent; per comprendre millor el fenomen de l'educació i per seguir decidint cap a on i com hem d'avançar.

Com hem dit, més que recrear-nos en allò que tenim ens interessa mirar cap endavant de forma propositiva, intentarem desenvolupar de forma breu però clara quatre preguntes clau a l'entorn de l'avaluació que ens ajudaran a compartir un marc conceptual comú.

1. Què entenem per avaluar?
2. Quines finalitats, funcions, utilitats té l'avaluació?
3. Què hem d'avaluar?

4. Quins obstacles s'han de vèncer?

És des d'aquesta primera reflexió des d'on proposem continuar el debat –inicialment en els treballs en grup i més endavant de forma virtual– per tal d'analitzar on som i quines accions es podrien posar en marxa per avançar en una direcció positiva.

2.- Què entenem per avaluar?

Per més que per a cada autor trobem una definició pròpia d'avaluació, hi ha força coincidència en definir-la com un procés sistemàtic de recollida d'informació d'un "objecte" determinat, per tal d'estimar la seva vàlua i que s'orienta a la seva millora. En la mateixa sintètica definició trobem ja elements de reflexió importants que, com veurem més endavant, ni sempre estan assumits ni sempre són fàcils d'assolir.

L'avaluació s'explica com a procés organitzat, racional, que té continuïtat. Un procés que comença amb la recollida d'informació, una informació que després serà valorada i que, justament per aquesta dimensió de "donar valor", esdevé una activitat substancialment humana, habitual en la vida i inevitablement vinculada a la subjectivitat. I que finalment ha de servir per prendre decisions que permetin millorar en la direcció desitjada.

3.- Quines finalitats, funcions, utilitats té l'avaluació?

La qüestió de per a què serveix l'avaluació és segurament la pregunta més cabdal de tot el procés i la primera a respondre amb profunditat. Aquí val la pena remetre's novament a les esmentades concepcions implícites que tenim, doncs en funció de si tenim major o menor tendència a situar-nos dins d'un paradigma "tradicional" o "reproductiu", "racional – tècnic" o bé dins d'una orientació més "reflexiva" o "socio-crítica", atorgarem a l'avaluació diferents utilitats. Sense ser excloents, un possible breu llistat d'aquest usos seria el següent:

- sancionar,

- acreditar,
- informar, rendir comptes,...
- regular, controlar,...
- comprendre, aprendre,...
- millorar, ajudar,...

De tots ells seria partidari d'eliminar el de la sanció. Aquesta, en tot cas, seria una conseqüència de l'avaluació, però mai l'avaluació negativa seria quelcom aplicat com a càstig. Malgrat que donat d'allà on venim em manifesto clarament partidari de trencar el binomi avaluació-càstig, ni que sigui per afavorir en les generacions futures una visió més enriquidora i positiva de l'avaluació.

Sobre l'ús de l'avaluació per a l'acreditació no cal dir gaire cosa. És evident que en el Sistema Educatiu l'avaluació té aquesta funció i que són molts els esforços i temps que es dediquen a ella. El que passa és que no és l'única funció possible, ni potser la més interessant ni, sovint, la més educativa. Hi ha moltes altres funcions que podrien ajudar a la millora dels ensenyaments-aprenentages més que no pas la d'avaluar per acreditar. Informar convenientment a alumnes i pares per afavorir la millora dels seus processos en tant que els facin més conscients d'on són i on han d'anar. Rendir comptes en un procés d'alimentació de la coresponsabilitat educativa entre docents, escola, pares, comunitat educativa i societat. Ajustar els esforços, corregir les desviacions, reduir els errors,.... També aprendre del què fem, comprendre què fem, per què, quins impactes té. En definitiva, aplicar l'avaluació com a instrument per a la millora contínua i, per tant, com eina de suport o ajuda als processos de formació i creixement tant dels alumnes com dels professionals.

4.- Què hem d'avaluar?

I si les funcions de l'avaluació acceptem que són o haurien de ser, almenys, les que hem dit, no és difícil respondre què s'ha d'avaluar en el món de l'educació per tal de millorar l'escola.

Ens cal avaluar, segons l'orientació presentada per fer-nos-en càrrec, els següents àmbits o nivells del Sistema:

- L'aprenentatge dels alumnes, el seu procés d'ensenyament-aprenentatge, i la seva evolució i maduració.
- Els docents, les seves fites i el seu desenvolupament.
- L'escola, la seva eficàcia institucional i la qualitat del seu projecte educatiu.
- El Sistema Educatiu, la seva sincronització, orientació i aprofitament de recursos.

Dels quatre àmbits apuntats volem aprofundir en aquesta jornada en els tres primers, donat que són aquells sobre els que tenim experiència comuna i perquè són també sobre els que més directament podem incidir.

5.- Quins obstacles s'han de vèncer?

No obstant, abans d'obrir el debat i plantejar-nos qüestions concretes en relació als àmbits proposats, vull denunciar també algunes realitats a l'entorn de l'avaluació que des del terreny conceptual actuen com a frens de possibles millores. Es tracta de petits o grans obstacles que, en diferent proporció, podem descobrir en qualsevol dels tres àmbits que hem proposat per analitzar plegats com millorar l'avaluació. Seria convenient identificar-los en les seves expressions concretes per trobar la manera de superar-los.

- **Al darrera de l'avaluació afloren conflictes d'interessos i de poder** que poden contaminar, condicionar i/o obstaculitzar l'avaluació. Quan això és dona autors com Stufflebeam arribaran a dir que no es pot considerar avaluació aquella que és utilitzada de forma il·legítima i per amagar la realitat.
- **Trobem concepcions massa antiquades sobre l'avaluació** que, com hem dit, arrenquen sovint de concepcions del què vol dir ser docent i del què és ensenyar poc en sintonia amb les actuals teories de l'educació i de l'aprenentatge. La manca de formació en aquest i la manca de cultura avaluativa possibiliten la

tendència a usar de forma indeguda l'avaluació, a no extreure tot el seu potencial i a convertir-la en una eina de control o domini sobre els grups i les persones.

- **Les dificultats tècniques i metodològiques** són inherents al fet d'avaluar en tant que –com succeeix també amb la recerca– la metodologia no és infalible i avaluar les produccions humanes és sempre complex, difícil i perfectible.
- **Hi ha un baix nivell de “professionalització” en l'avaluació** o una massa generalitzada falta de coneixements tècnics per part de les persones que fan avaluació d'alumnes –els seus aprenentatges–, avaluacions docents i avaluacions d'escoles. Manca de coneixements també sobre què, com avaluar i quines utilitats i profits se'n poden derivar.
- **Avaluar no està exempt de problemes ètics** que afecten als “avaluadors” i als “avaluats”. Si darrera de l'avaluació se'n deriven determinades decisions, a vegades absurdes, o si l'avaluador esdevé jutge quan potser entén que no és aquest el seu rol, el conflicte està servit. Exemples per il·lustrar-ho en trobaríem molts, però crec que hi ha un de molt clar en l'actual ordenació del Sistema Educatiu. Els docents de 4t d'ESO reunits en Junta d'Avaluació són ben conscients que no acreditar un alumne en aquest curs suposa en molts casos tancar les portes de la seva formació. Ells no són responsables de que estigui així organitzat, coneixen els alumnes i són també conscients de les limitacions d'un centre per donar resposta a determinats alumnes, de forma que més enllà dels mèrits reals de cada estudiant, és del tot legítim que els docents de l'etapa es plantegin si justament són ells els que han de certificar certs nivells d'aprenentatge o si han d'esbrinar el potencial valor de creixement i si aquest es veurà o no truncat per les seves decisions. Prou complicat i compromès com per no fer res, per inhibir-se, o també per trobar formes millors per avançar en aquesta funció i responsabilitat.
- **Amb el temps es mantenen certs tòpics a l'entorn de l'avaluació** que actuen com a fórmules de “resposta automàtica” davant la necessitat de plantejar-se canvis i d'aprofundir en la reflexió sobre què i com avaluar millor. Al menys he detectat els següents:

- **El mite de l'objectivitat.** Val a dir que l'objectivitat en ciències humanes i en avaluació no existeix. Recordo una recerca que ens ho explica bé. Es dona a corregir a més de 30 professors de matemàtiques de post-obligatòria el mateix examen de “mates” que ha contestat un grup de quasi 40 alumnes. Només la mitjana de les notes del grup –segons les diferències en la correcció feta pels professors especialistes– varia més de tres punts en una escala de 0 a 10. No cal ni imaginar-se què hauria passat si sobre el mateix tema cada professor hagués fet el “seu” examen. No ens ha de sorprendre quan afirmo que el més important en l'avaluació és l'equitat (justícia i objectivitat no són sinònims) i que a nivell metodològic planteja els problemes de fiabilitat i validesa. Hem d'avaluar allò que diem que avaluem, i no una altra cosa, i ho hem de fer mitjançant una recollida d'informació que ens assegura que realment podem fer-ho.

- **La tirania del número.** Tots sabem que $4 + 6 = 7 + 3$, i en canvi no signifiquen el mateix. Com tampoc significa el mateix que 2 persones obtinguin la mateixa qualificació en un procés avaluatiu, donat que els seus camins per assolir la qualificació han estat diferents i allò que saben o demostren no és exactament el mateix. Però malgrat això és així, sovint no hi ha dubte en agafar-se al 4,375 com a valor final d'una prova o mesura de comparació entre les escales de rendiment d'un i altre país. La utilitat de l'avaluació passa per la comprensió, caldria no oblidar-ho, i això ens obliga a cert eclecticisme metodològic, en el que els mètodes quantitius i qualitius es triangulen, i en els que tant serveixen els apropaments “objectius” a la realitat com les veus “subjectives” dels afectats.

- **El final és el que val.** Està massa sacralitzat el paper de l'avaluació com punt final dels processos. Fins al punt que expressions com “progressa adequadament” són en molts casos formes eufemístiques de tancar un procés dient mitjançant paraules allò que teníem costum d'expressar amb números. I el que ens cal és iniciar el camí de l'avaluació final *versus* l'avaluació dels processos. Informar de com anem fent les coses i com les

podem millorar. Només una avaluació que coresponsabilitza i dóna pautes per a la millora és veritablement útil en el camí de l'educació.

- **Avaluació externa millor que interna.** Paradoxalment, malgrat les resistències a ser avaluats, pensem que l'avaluació externa sempre serà més objectiva i fiable que la interna. Ens cal avançar més pel camí de l'autoavaluació –dels centres, dels docents i dels alumnes– perquè resulta el millor camí per afavorir la implicació i el compromís personal. En la combinació d'ambdues estratègies, triangular l'avaluació externa i la interna en tots els àmbits, trobarem una bona proposta. Però la direcció del procés ha d'estar en un mateix –com a estudiant–, en un mateix –com a docent i professional que reflexiona i aprèn–, en un mateix –com a equip docent o institució escolar, com a col·lectiu professional obert a la millora contínua i com a organització que crea i gestiona coneixement.

Ens cal donar una volta més a la reflexió i obrir la porta a les propostes. Preguntem-nos què podríem fer per tenir una avaluació en profunditat, significativa per a tots, orientada a la millora, justa, dialogada, capaç d'implicar i comprometre a totes les parts, generadora de progrés i satisfacció, que incrementi el prestigi professional i el de l'educació, que sigui motor de la innovació i de l'escola que aprèn. Partint de les dificultats, també de les bones experiències, apuntem camins perquè l'avaluació sigui força i millora dels processos d'ensenyament-aprenentatge, de l'exercici de la docència i del servei que ofereixen les organitzacions escolars.